

Bogdan Muscalu, Mihaela Muscalu

Pandantive – *Cypraea* din mediul sarmatic vest-dacic

Cypraea pendants from Sarmatian environment

Abstract: *The use of shells by Iazyges Sarmatians in the Danube-Tisa-Mures area is related to the accessory of the costume, but also to the spiritual life of this Iranian people. Analyse of gastropods from the Sarmatian discoveries, conducted by Hungarian and Russian scientists, indicated they are obtained by trade, given the remote, even exotic, spaces of origin.*

Keywords: *Cypraea pendants, Cowri, spiritual beliefs, magic.*

Cuvinte-cheie: *Pandantivele – Cypraea, Kauri, credințe spirituale, magie.*

Pandantivele – *Cypraea*, asemeni celor cu melci *Kauri* sunt prezente în descoperirile sarmatice din arealul Dunăre – Tisa – Mureș. Aceste gastropode marine fac parte din familia *Cypraeidae*, numite și *Kauri*, din marea specie *Cypraeoidea*. *Cypraea* sunt un gen de melci cu cochilia mare, ovală, cu aspect de porțelan, care trăiesc în mările calde¹.

Încă din preistorie, utilizarea lor a fost legată de costumul sarmaților, ca podoabe, dar li s-a atribuit și o conotație magică. Speciile folosite, în mod frecvent, pentru pandantivele sarmatice au fost analizate detaliat de L. Kovács și au ca habitat locații diverse, conform tabelului.

Pandantivele – *Cypraea* se regăsesc în așezările din sudul Rusiei, din zona pontică, răspândindu-se în spațiul dacic, germanic și vest-sarmatic. Pătrunderea acestui tip exotic de podoabă în mediul sarmatic, cuprins între Dunăre și Tisa, poate reflecta contacte politice și economice, dar și o dovadă a unor grupuri de populație. La fel ca și alte bunuri distincte, scoicile *Cypraea* ar fi putut pătrunde prin comerțul cu Imperiul Roman, pe trei direcții: din vest și sud-vest, dinspre Pannonia; din sud, dinspre Moesia; și din est, dinspre Dacia. A. H. Vaday este de părere că, dacă ar fi provenit de pe urma comerțului cu romanii, prin negustorii care vin în *Barbaricum*, atunci în provinciile învecinate iazygilor s-ar fi păstrat urme „intermediare” solide, de-a lungul drumului spre iazygi. Scoicile sunt prezente sporadic în mediul pannonic și moesic roman. În Pannonia, o placă turnantă a

¹ *Cowrie Genetic Database Project*, cf. <http://www.flmnh.ufl.edu/cowries/goals.html>. (22.05.2019)

comerțului cu barbarii, scoicile au fost descoperite alături de alte piese databile în timpul conflictelor militare cu iazygii, ceea ce sugerează că descoperirile de scoici – *Cypraea* și *Cowry* sunt legate de istoria militară romano – iazygă². Pe baza informațiilor lui Cassius Dio legate de comerțul iazygilor și roxolanilor prin Dacia³, proveniența lor dinspre Dacia nu se confirmă, mai ales că pentru perioada de sfârșit de secol II și începutul secolului III, în descoperirile roxolanilor, scoicile de mari dimensiuni aproape că lipsesc. Reapariția pandantivelor – *Cypraea* în perioada târzie, exclude cele trei posibilități⁴. Prin urmare, cercetătoarea maghiară, înclină să susțină ipoteza migrării în zona iazygă a unor grupuri sarmate (iazygi, roxolani, alani)⁵.

Gastropodele terestre și scoicile de râu bivalve sunt prezente în descoperirile arheologice, unele având perforări intenționate pe suprafața lor (pandantive), iar altele sparte sau mărunțite, folosite drept hrană sau în atelierile ceramice. Cercetătorii maghiari nu exclud posibilitatea ca, scoicile locale să le fi înlocuit pe cele exotice din pandantive, la un moment dat. Un fenomen similar este sesizat la vasele rectangulare, care apar în Câmpia Pannonică în două faze: în faza timpurie a prezenței iazygilor și în perioada sarmatică târzie, pre-hunică⁶.

Din scoicile *Cypraea* sculptate se făceau mărgelile și pandantive-toporaș încă din preistorie. În spațiul bănățean, sudul Ungariei și zona Bačka s-au găsit un număr mare de mărgelile din gastropode și scoici bivalve, în zona centrală și nordică a „Pungii Iazyge”, fiind găsite ocazional. Un singur exemplu de mărgelile realizate din scoici sau gastropode nemodificate se păstrează în Muzeul Banatului, din descoperirea a două șiraguri de la Biled. O scoică găurită din specia *Cardiidae* era atașată împreună cu 31 de *scaphopode Dentalium* și două *Phasianella (Tricolia) pulla*. Descoperirea nu poate fi atribuită cert, romanilor sau sarmaților din lipsa altor materiale. Cele trei specii provin din zona Oceanului Indo-Pacific⁷.

Acest tip de podoabă barbară este, în majoritatea cazurilor, legată cu un inel, având capetele înfășurate spre interior. Pandantivele erau purtate la coliere, brățări sau curele. În general, în morminte este prezent un singur exemplar, într-un mormânt de la Érsekcsanak, pe un șirag de mărgelile de calciu au fost agățate două pandantive⁸. Câte trei pandantive au fost descoperite în mormântul M.1/1932 de la Törökszentmiklós – *Surján-Barta Pusta*⁹ și mormântul M.54 de la Törökszentmiklós – *Surján Ujtelep*¹⁰.

Scoici bivalve incizate și finisate au fost descoperite la Ujszilvás într-un mormânt de bărbat datat la sfârșitul secolului I p.Chr. Discul perforat cu decorație gravată realizată din scoică bivalvă, trebuie să fi fost un pandantiv – sabie¹¹. Discul unei scoici, din mormântul M.21 de la Alsónémedi – *Kenderföldek* era perforat central și purtat ca și amuletă.

² Kovács – Vaday 1999, 248-249.

³ Cassius Dio, 71, 19, 1-2.

⁴ Vaday 1999, 117-118.

⁵ Kovács – Vaday 1999, 249-250.

⁶ Vaday – Medgyesi 1993, 85-88.

⁷ MBT, nr. Inv. 5/3623.

⁸ Párducz 1950, pl. C.

⁹ Párducz 1950, 24.

¹⁰ Vaday 1989, 286, kat. 415, pl. 140/1, 3-4.

¹¹ Tari 1994, 259-260.

Pieseile din *Conus spondylus* sunt cunoscute pentru funcția lor de pandantive. Gastropodele din specia *Cerithium sp.* trebuie menționate, deși unele nu au semne de suspendare. Scoicile *Cardium* sunt rare în perioada romană. Ele trăiesc în zona Mării Negre, Mediteranei, Marea Baltică și Marea Caspică. Cele descoperirile germanice și sarmate au fost aduse din est, cu siguranță din zona Mării Negre. O piesă rătăcită provine de la Alsónémedi – *Kenderföldek*¹². De la Tápé Malajdok A., mormântul M. 29, provine o mărgea sculptată dintr-o gastropodă sau scoică bivalvă, care imita *Cardium*-ul¹³.

Murex trunculus, care are habitatul în Marea Neagră și Marea Mediterană, este rar printre pandantivele cu scoici sarmatice. El se întâlnește în descoperirile datate la sfârșitul secolului I și în secolul II, din arealul dintre Dunăre și Tisa. El a fost adus de al doilea val iazyg din zona de nord - nord-vest a Mării Negre.

Pendantivele de tip *Cypraea tigris* și *Cypraea pantherina* sunt frecvente în descoperirile sarmatice din Câmpia Pannonică, alături de cele de dimensiuni medii din familia *Cypraea spurca* și cele mici, *Cypraea moneta*. Acestea au fost deja descrise deja de către M. Párducz, ca fiind piese tipice pentru iazygi¹⁴.

Micile scoici erau perforate și purtate alături de mărgelile sau pe brățări ca și talismane, asemeni pandantivelor – toporaș și pandantivelor – toba¹⁵. Scoicile *Cypraea* de mici dimensiuni sunt mai rare în mediul sarmatic din vestul Daciei, mai răspândite fiind cele de dimensiuni mari, purtate pe coliere și lanțuri. La Hódmezővásárhely – *Gorzsa tanya* a fost descoperită o *Cypraea moneta* perforată în partea de sus¹⁶. În mormântul de femeie, M. 34 de la Szeged - *Tápé Malajdok B*, au fost descoperite trei *Cypraea moneta*, alături de un inel de bronz pentru deget, un inel de centură din bronz și mărgelile¹⁷. Trei scoici de tip *moneta*, prinse într-un șirag de mărgelile, au fost recuperate dintr-un mormânt identificat în anul 1933 de la Polgár – *Barta puszta*¹⁸. Mormântul a fost datat în secolul IV, pe baza unei brățări din bronz, mărgelilor din carneol, calcedon și sticlă, o cutie din bronz și o fibulă cu piciorul în formă de diamant. Tot în a doua jumătate a secolului al IV-lea se datează și *Cypraea moneta* descoperită într-un mormânt din cimitirul de la Hódmezővásárhely – *Erzebet újközség*¹⁹. Pendantivele din *Cypraea moneta* sau alte scoici de mici dimensiuni au analogii în spațiul estic, în Moldova (Ștefănești și Oncești), zona Brăilei (Râmnicelu – M.3 și M.6; Lișcoteanca – *Movila Oralului* – M.3) și sudul Rusiei (Podgornoje, Cerniakhov, Dancheny – M.239, M.375-pendantiv cowry împreună un unul de os)²⁰.

Pendantivele de tipul *Cypraea tigris* și *Cypraea pantherina* sunt prinse pe verigi sau inele cu capetele întoarse și sunt răspândite de pe coastele pontice, în teritoriile dacice, sarmatice și germane. Pendantive cu scoici de mari dimensiuni sunt atestate la Budapesta

¹² Korek 1980, 39.

¹³ Párducz – Korek 1948, 294, 306.

¹⁴ Párducz 1944, 37.

¹⁵ Vaday 1989, 317, pl. 26/37.

¹⁶ Párducz 1944, 37.

¹⁷ Párducz – Korek 1948, 297.

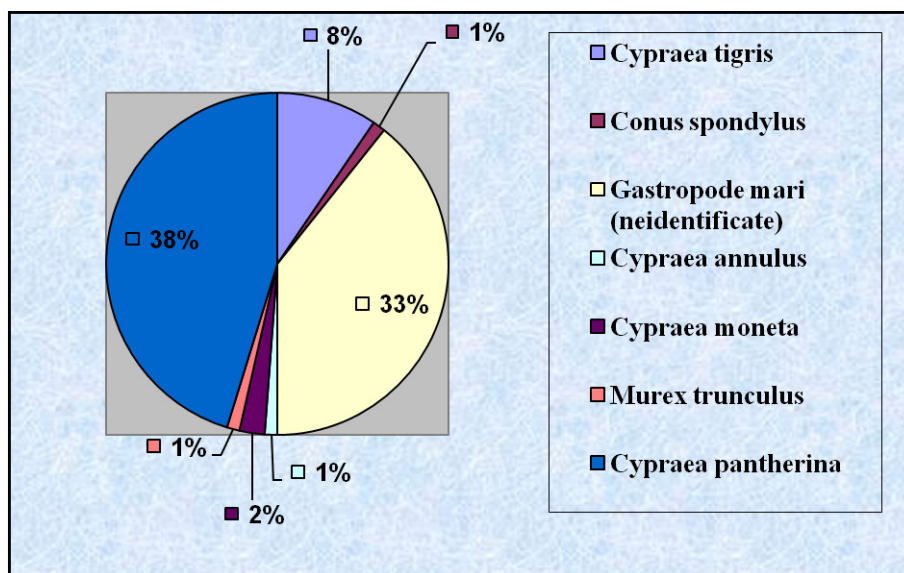
¹⁸ Párducz 1950, 151.

¹⁹ Kovács – Vaday 1999, 255.

²⁰ Bichir 1977, pl. 16; Kovács – Vaday 1999, 255-256.

– stația Rakos, Sládkovičovo (Slovacia), în necropolele aparținând culturii Sântana – Černiakhov din regiunea Niprului și Muntenia, în Moldova (Lețcani, Lunca, Doina)²¹.

În spațiul vest-sarmatic, scoicile mari lipsesc pentru secolul I, ele fiind prezente abia cu ultimul sfert al secolului II și până la mijlocul secolului al III-lea. Ele vor reapărea în ultima parte a secolului IV. După războaiele marcomanice, pandantivele de acest tip sunt prezente în zona din stânga Tisei, și de la gura râului Zagyva până în Banat, pe o fâșie de 30 de km la est de Tisa. Concentrarea acestora în zonele menționate, marchează ruta drumului barbar de-a lungul Tisei²². Pentru secolele II-III, penetrația pandantivelor *Cypraea* în Banat și Bačka este redusă, fiind legată de pătrunderea treptată a triburilor sarmatice spre sudul „Pungii Iazyge”.

Diviziunea pe specii a pandantivelor cu gastropode
(apud Kovács – Vaday 1999, p. 709, graficul 1)

Pentru secolul III, o *Cypraea Pantherina* a fost recuperată de la Békés – Vizesfás, având alături piese încadrate cronologic în același secol²³. Un fragment de scoică de dimensiuni mari a fost descoperită la Kiskunfélegyháza – Pakapuszta, provenind din mormântul M.47, jefuit în totalitate²⁴. La Klárafalva – Gară, în mormântul M.7, sunt prezente două *Cypraea tigris*, prinse pe un inel cu capete întoarse din argint²⁵. Trei gastropode similare provin: din mormântul deranjat de femeie (M.54) de la Törökszentmiklós – Surján Ujtelep²⁶, din mormântul unei fete de Törökszentmiklós – Surján-Barta Pusta²⁷ și din mormântul M.41 al necropolei de la Endrőd – Kocsor-hegy²⁸.

²¹ Kovács – Vaday 1999, 257-258.

²² Kovács – Vaday 1999, 259.

²³ Párducz 1944, p. 25, 37.

²⁴ Kovács – Vaday 1999, p. 261.

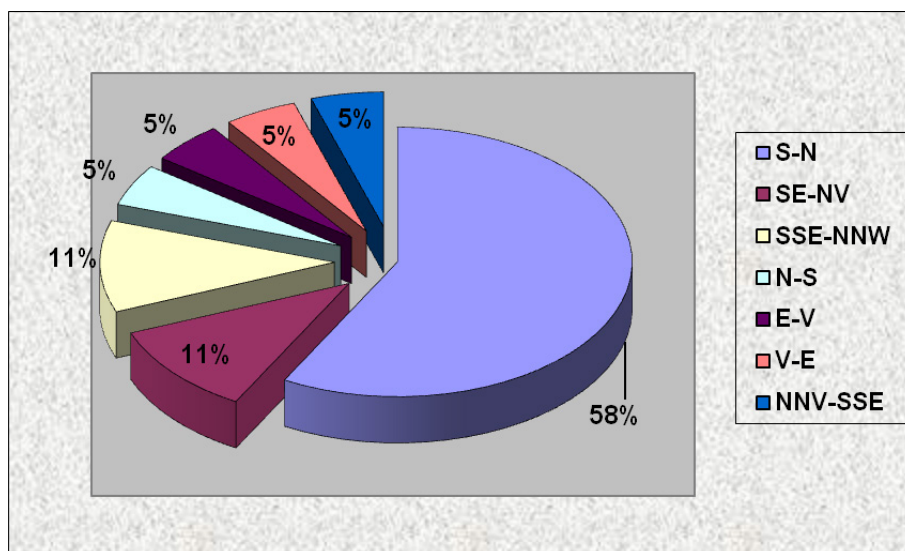
²⁵ Párducz 1950, p. 159.

²⁶ Vaday 1974-1975, p. 85.

²⁷ Párducz 1950, p. 24.

²⁸ Juhasz 1978, p. 97-100.

Melcii *kauri* sunt folosiți mai mult ca mărgea și mai puțin drept pandantiv și apar destul de rar. Un *Murex trunculus* alături de două *Cypraea tigris* montate pe o sârmă prin inele, provine de la Budapesta – *Stația Rakos*²⁹.

Orientarea mormintelor cu pandantive - *Cypraea*
(apud Kovács – Vaday 1999, p. 709, graficul 2)

Statistic, din totalul pandantivelor – *Cypraea*: 38% folosesc *Cypraea pantherina*, 8% *Cypraea tigris*, 33% scoici de mari dimensiuni fără a putea preciza tipul, 14% *Cypraea annulus*, restul tipurilor reprezentând 1-2 %. La 55% dintre descoperirile de pandantive – *Cypraea* nu se cunoaște orientare, fiind distruse sau jefuite, analizarea orientării se face pe procente rămase. Astfel, orientarea dominantă a mormintelor cu această categorie de piese este S-N, cu mici devieri³⁰. A. H. Vaday a plasat pe hărți descoperirile de scoici *Cowry* și *Cypraea*, acestea fiind împărțite pe perioade³¹(pl. I-IV - Pandantive de tip *Cypraea* și răspândirea lor în mediul sarmatic *apud Kovacs – Vaday 1999*).

Pandantivele – *Cypraea* au mai multe funcții în credințele religioase ale sarmaților iazygi din spațiul dintre Dunăre și Tisa. Scoicile purtate pe curele de către femei și adolescente au rol de talisman. Acestea, *Cypraea Venerea* și *concha Venerea*, se referă la conținutul semantic, fiind legate de dragoste, fertilitate și cultul Lunii. Scoicile – amulete, sugerează posibila prezență a cultului lui Venus, în urma unei *interpretatio graeca et romana*, în privința trecerii tinereii fetei la statutul de femeie adultă³². Descoperirea pandantivelor de tip *Cypraea*, doar în morminte de femei și adolescente, demonstrează rolul important jucat în viața femeilor și a tinerelor sarmate, care au ajuns la vârsta la care puteau să se căsătorească, și prin urmare, trebuie să fi fost legate și de fertilitate³³. La

²⁹ Kovács – Vaday 1999, 263.

³⁰ Kovács – Vaday 1999, 265-266.

³¹ Kovács – Vaday 1999, 705-708, fig. 12-15.

³² Kovács – Vaday 1999, 264.

³³ Kovács – Vaday 1999, 264.

Novij, în mormântul M.5 din kurganul 70, în regiunea Donului, au fost descoperite două schelete de bărbați cu vârste de 18-20 de ani. La unul dintre ele a fost descoperită o curea cu centura din aur, decorată cu grifon. Pe aceasta erau prinse în două șiruri 54 de scoici *Cypraea* de tipul *Erosaria Turdus*³⁴. Deși purtate de un bărbat, rolul lor pare indicat de însuși conținutul semantic al piesei, bineînțeles cu un sens diferit ca la femei.

Scoicile de tip *Cypraea* au fost folosite drept ghicuri pentru ghicirea viitorului (în latină *cochlea*). Fiind legate de apă și prezente în portul bărbătesc, putem presupune o conexiune cu zeul Batraz și ridicarea sa la cer din mare³⁵. Ammianus Marcellinus menționează faptul că alanii „prevestesc viitorul într-un chip curios: fac un mănunchi de nuiele drepte de răchită și, după un timp prestabilit, cu incantații secrete desfac mănunchiul și descifrează în nuiele ce are să se întâmple”³⁶.

Bibliografie

Ammianus Marcellinus

Ammianus Marcellinus, *Istorie romană* (Studiu introductiv, traducere, note și indice de Prof. David Popescu), Cluj-Napoca, 1982.

Bichir 1977

Bichir, Gh., *Les sarmates au Bas Danube*, în *Dacia*, 21, p. 167-195.

Cassius Dio

Cassius Dio, *Istoria Romană*, vol. II, (studiu introductiv Gh. Ștefan, traducere A. Piatkowski), București, 1977.

Cirlot 1993

Cirlot, J. E., *A dictionary of symbols*, Patsdow – Cornwall.

Hardy 2009

E. Hardy, *Hardy's Internet Guide to Marine Gastropods*, în <http://www.gastropods.com/index.shtml> (22.05.2019).

Il'jukov – Vlaskin 1992

Il'jukov L. S., Vlaskin M. V., *Sarmaty mezhdutechya Sala i Manycha* (Rostov-na-Donu1992).

Juhász 1978

Juhász, I., *Sarmata temető Endrödön*, în *BMMK*, p. 87-114.

Korek 1980

Korek, J. *Alsónémedi történetének régészeti forrásai a honfoglalás koráig*, în *Alsónémedi történeténe és néprajza*, Alsónémedi, p. 9-47.

Kovács – Vaday 1999

Kulcsár, V., Vaday, A.H., *К вопросу о так называемых сарматских пряжках*, în *Acta Archaeologica* 36, p. 239–261.

Muscalu 2009

Muscalu B., *Cultura materială și spirituală în teritoriul dintre Dunăre și Tisa. Sarmatii iazygi și relațiile cu Imperiul Roman* – Teză de doctorat, Timișoara, noiembrie 2009 (manuscris).

Muscalu 2015

Muscalu B., *Formele de manifestare spirituală a sarmaților iazygi*, *Acta Centri Lucusiensis*, nr. 3/B, 2015, p. 37-62.

³⁴ Il'jukov – Vlaskin 1992, 82, fig. 20/7.

³⁵ Cirlot 1993, s.v. scoică.

³⁶ Ammianus Marcellinus, XXXI, 2, 23-24; Muscalu 2009, 216-224, 295; Muscalu 2015, 50-51.

Párducz – Korek 1948

Párducz, M., Korek, J., *German Befolyas a Maros-Tisza-Koros-szog keso szarmata emléanyagaban*, în *ArchÉrt*, seria III, vol. 7-9, Budapesta, p. 291-312.

Párducz 1944, 1950

Párducz, M., *Denkmäler der Sarmatenzeit Ungarns*, *Archaeologia Hungarica*, I (1941), II (1944) III (1950) Budapest.

Tari 1994

Tari, E., *Early Sarmatian grave from Ujszilvás*, *Tanulmányok Trogmayer Ottó 60*, Szeged, p. 259-261.

Vaday – Medgyesi 1993

Vaday, A. H., Medgyesi, P., *Rectangular vessels in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin*, în *CommArchHung*, p. 63-89.

Vaday 1974-1975

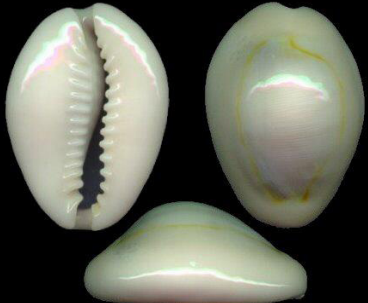
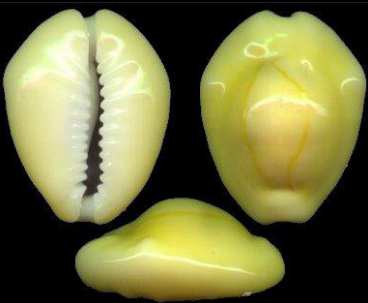
Vaday, A. H., *Ein „barbarisches“ Skelettgrab von Zagyarékas*, în *MittArchInst*, 5, p. 81–88.

Vaday 1989

Vaday, A. H., *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok*, în *Anteus*, 17-18 (1988-1989), Budapesta.

Vaday 1999

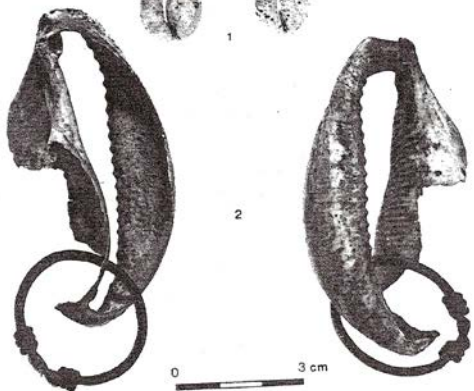
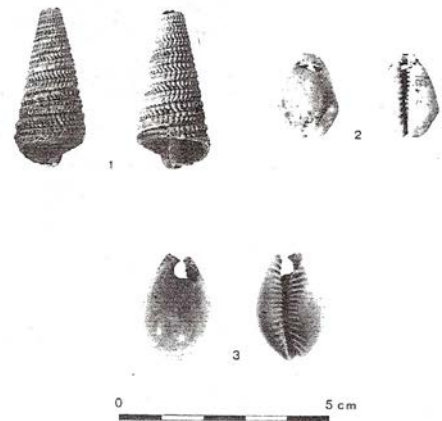
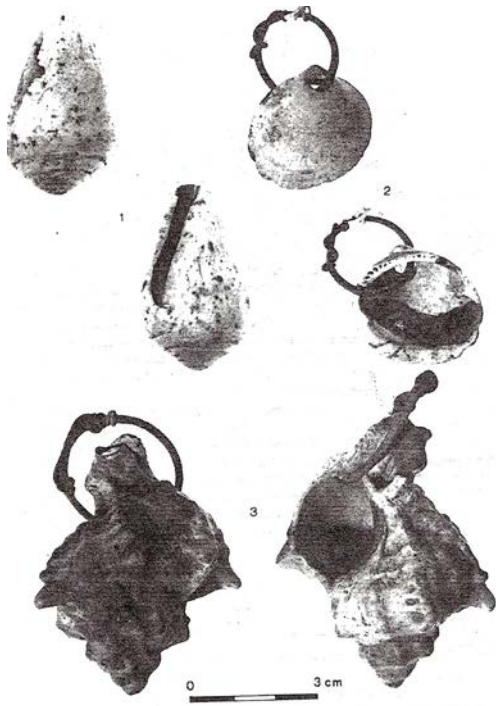
Vaday, A. H., *Sarmatians Settlements in the Great Hungarian Plain*, în *Anteus*, 24 (1997-1998), p. 547-562

Tabelul speciilor de gastropode		
Specia	Habitat	Planșa ³⁷
<p><i>Cypraea pantherina</i> D: între 5,5 și 8 cm</p>	Marea Roșie	
<p><i>Cypraea tigris</i> D: între 7 și 10 cm</p>	Oceanul Indo – Pacific, la est de Golful Aden	
<p><i>Cypraea annulus</i> D: între 2,5 și 4 cm</p>	Oceanul Indo – Pacific și Marea Roșie	
<p><i>Cypraea moneta</i> D: între 3 și 3,7 cm</p>	Oceanul Indo – Pacific	

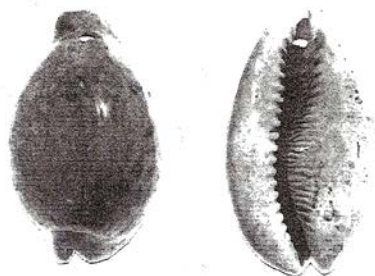
³⁷ Imagini preluate din E. Hardy, *Hardy's Internet Guide to Marine Gastropods*, în <http://www.gastropods.com/index.shtml> (22.05.2019).

<p><i>Cypraea spurca</i> D: între 2 și 3,4 cm</p>	<p>Marea Mediterană</p>	
<p><i>Conus spondylus</i> (după alți cercetători ar fi vorba de <i>Conus mediterraneus</i>) D: 31 x 16 mm</p>	<p>Oceanul Indo – Pacific (Estul Oceanului Atlantic și Marea Mediterană)</p>	
<p><i>Glycymeris</i> sp.</p>		
<p><i>Cerithium</i> sp.</p>		
<p><i>Murex trunculus</i></p>	<p>Marea Mediterană</p>	

Planşa I

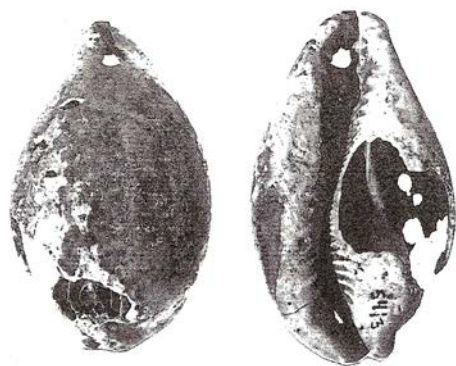
Planşa II

0 5 cm

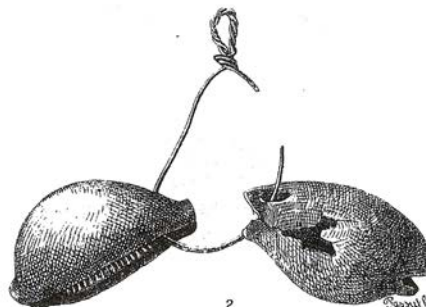
0 5 cm

0 5 cm

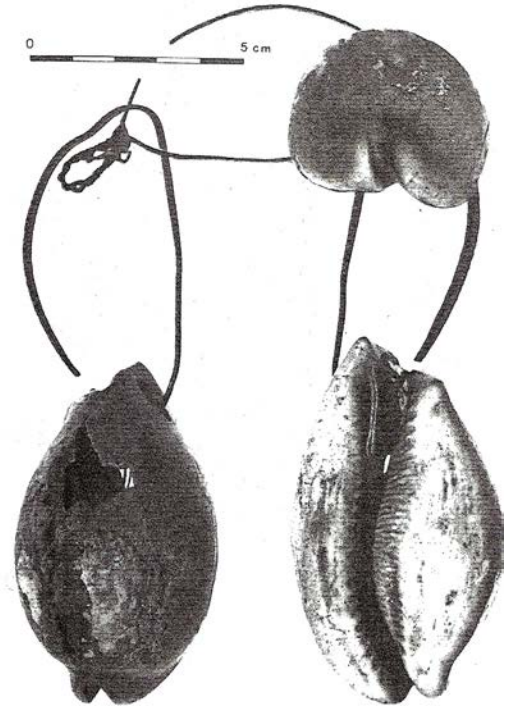
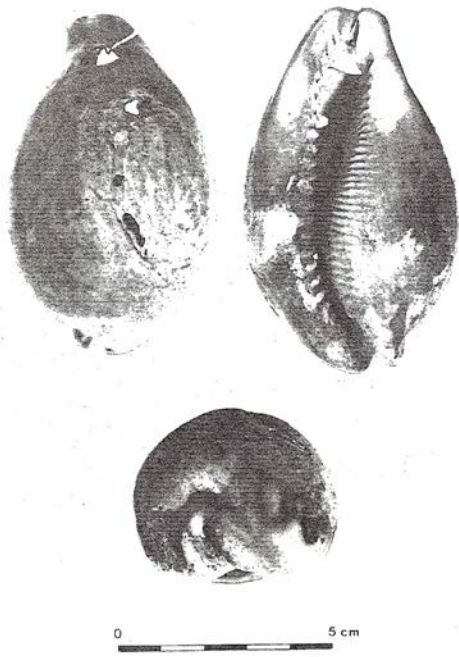

1

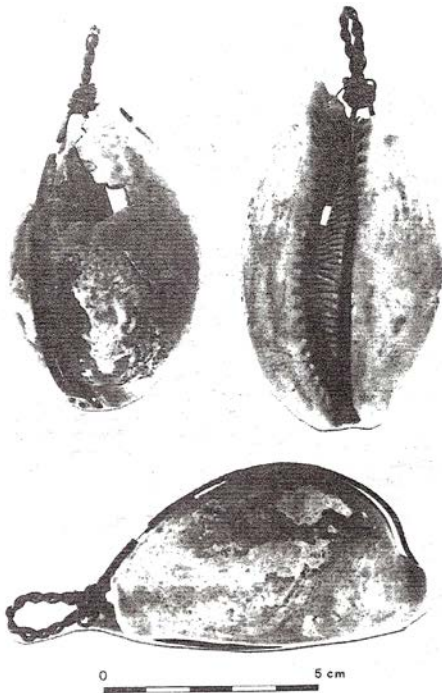

2

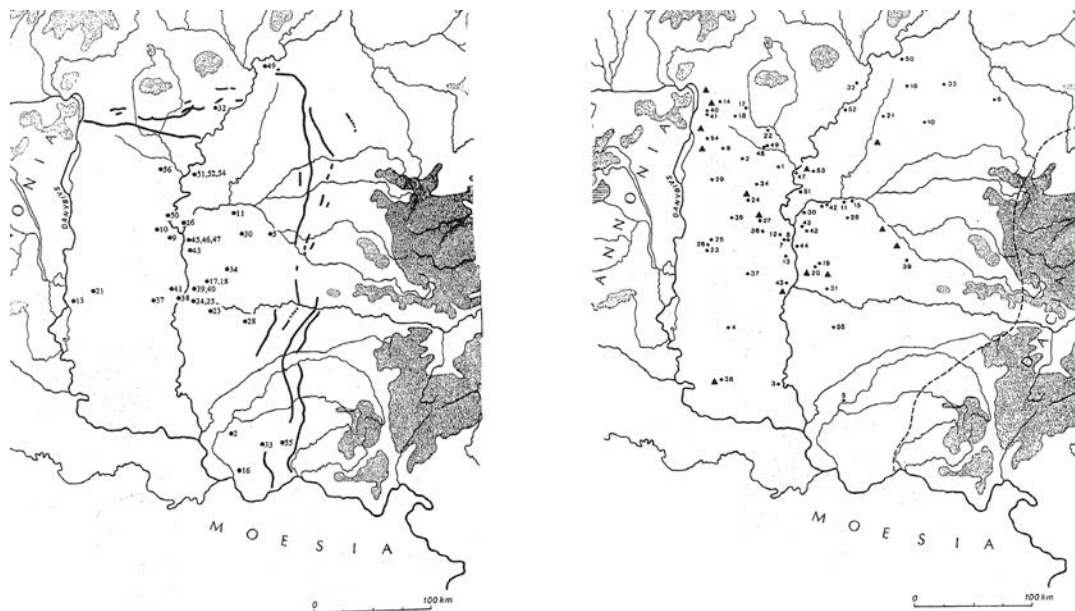
0 5 cm

Planşa III

Planșa IV

Pandantive de tip *Cypraea* și răspândirea lor în mediul sarmatic
(Kovacs – Vaday 1999)